

Kodėl reikėjo tyrimo dėl lietuvių gimtosios kalbos brandos egzamino?

2008 m. lietuvių gimtosios kalbos brandos egzaminas, vykęs pagal Lietuvių gimtosios kalbos brandos egzaminų programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2006 m. balandžio 25 d. įsakymu Nr. ISAK-756, sulaukė prieštarinių visuomenės vertinimų dėl kandidatų, kurie šiais metais dvi užduotis (teksto rašymo ir teksto suvokimo) atliko per vieną dieną, darbo krūvio ir jų rezultatų, vertintojų darbo krūvio. Apskaičiavus VBE kandidatų darbų vertintojų darbo krūvį, gavus dalykinės vertinimo analizės išvadas bei pastabų dėl skirtingos lietuvių gimtosios kalbos ir lietuvių valstybinės kalbos VBE laikiusiųjų kandidatų darbo apimties, trukmės, buvo nutarta atlikti lietuvių gimtosios kalbos tyrimą, kuris, sujungus dvi dalis (teksto suvokimo ir teksto rašymo), truktų 3 val. 20 min. Šiame tyrime mokiniams buvo duotos tik dvi ištraukos teksto interpretacijai, rašymo užduotyje apibrėžta minimali 350 žodžių apimtis (EP numatyta 450). Šio bandymo tikslas – patikrinti, ar mokiniai per tokį laiką spėja atlikti buvusių dviejų dalių užduotis, ar dėl sumažėjusios apimties ir trumpesnio laiko, užduotims atlikti, nenukenčia darbo kokybė. Mokiniai ne tik atliko teksto suvokimo, rašymo kūrimo užduotis, bet ir atsakė į anketoje pateiktus klausimus apie savo lietuvių kalbos metinius įvertinimus, mokymosi kursą, planuojamą laikyti brandos egzamino tipą (valstybinį ar mokyklinį), ar jiems užteko duoto laiko užduotims atlikti. Tyrimu buvo siekiama susirinkti informaciją, kuri leistų daryti išvadas apie mokinių nuomonę dėl būsimo egzamino struktūros ir trukmės, palyginti, kaip (ar) atitinka mokinių savęs įvertinimai mokytojų įvertinimus, t.y. rezultatus, gauti rekomendacijų iš mokytojų dėl egzamino trukmės, jo struktūros, rašinių vertinimo kriterijų.

Spalio 10 d. vykusiam tyrimo dalyvavo 1900 abiturientų iš 18 Lietuvos mokyklų. Iš jų 42,1 proc. vaikinų, 57 proc. merginų; 32,6 proc. besimokančių vidurinėse mokyklose, 66,5 proc. – gimnazijose; 91,1 proc. abiturientų iš miesto, 5,2 proc. – iš kaimo. Minėtų abiturientų darbus vertino 29 mokytojai, turintys VBE kandidatų darbų vertinimo patirtį.

Gauti tyrimo duomenys rodo, kad mokinių rezultatų pasiskirstymas tiek teksto suvokimo, tiek teksto rašymo atveju yra normalus. Tačiau analizuojant teksto rašymo dalį pagal keturis – turinio, kalbinės raiškos, teksto sandaros ir vientisumo, kalbos normų laikymosi – vertinimo kriterijus matyti, kad prasčiausiai mokiniams sekėsi sukurti tinkamo turinio rašinį. Todėl galima daryti išvadą, kad mokiniams nepakanka siūlyto laiko (3 val. 20 min.), kad jie kokybiškai atliktų teksto suvokimo ir teksto rašymo užduotis.

Šią išvadą paremia ir anketos mokiniams rezultatai. Analizuojant, ar mokiniams pakako laiko atlikti teksto rašymo užduotį, matyti, kad laiko nepakako 26,6 proc. mokinių. (Labiausiai laiko stigo mokiniams, rašiusiems interpretaciją.) Nepaisant to, kad 71,1 proc. mokinių atsakė, kad jiems laiko atlikti teksto rašymo užduočiai pakako, net 56,8 proc. mokinių vis tiek rinkęsi ilgesnės trukmės egzaminą (4 val. 30 min. ir pertrauka tarp egzamino dalių). Įdomu tai, kad mokinių, kurie pirmiausia atliko teksto suvokimo užduotį, jos vidutiniai rezultatai nesiskiria nuo mokinių, pasirinkusių pirma atlikti teksto rašymo užduotį, rezultatų. Tačiau 7,4 proc. mokinių, kurie pirma atliko teksto rašymo užduotį, ją atliko vidutiniškai geriau už mokinius, pirma atlikusius teksto suvokimo užduotį.

Kaip ir kokias rašinio temas rinkosi mokiniai? Didžioji dauguma pasirinko publicistinį rašinį „Ar sunku būti savimi?“ Mažiausiai – Jurgio Savickio apsakymo „Vagis“ ištraukos interpretaciją. Apskritai interpretacijas pasirinko rašyti tik 20,6 proc. mokinių. Susiejus pasirinkimo rašyti tam tikrą temą rezultatus su mokinių teksto rašymo ir teksto suvokimo dalies taškais, matyti, kad aukštesnius tiek teksto rašymo, tiek teksto suvokimo įvertinimus gavo mokiniai, pasirinkę rašyti interpretaciją. Palyginus 11 klasės metinius lietuvių kalbos pažymius su rašinių įvertinimais paaiškėjo, kad rašyti interpretacijas pasirinkusių mokinių metinis pažymys vidutiniškai vienu balu aukštesnis už tų, kurie pasirinko rašyti publicistinį rašinį (žr. 1 lentelė).

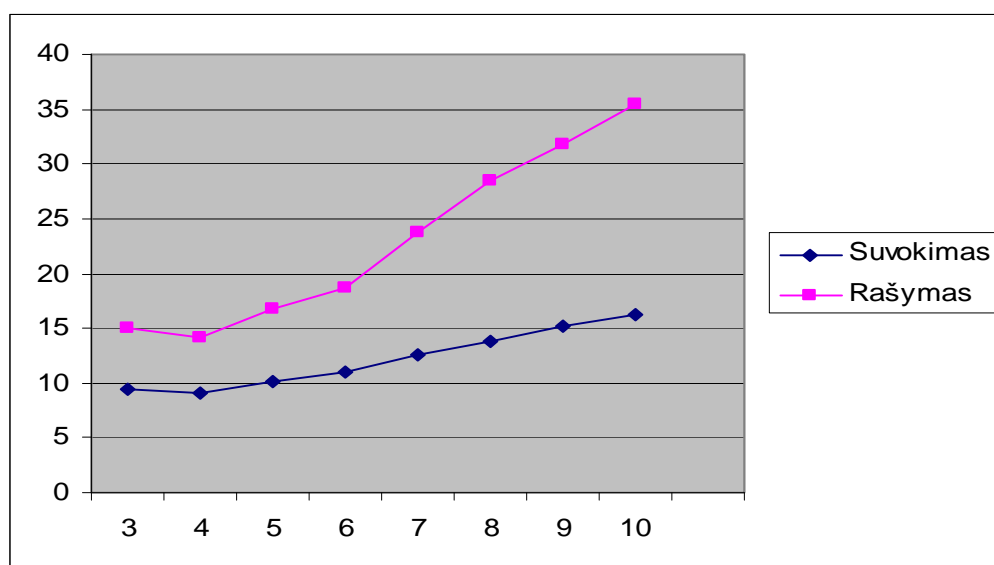
Lentelė Nr. 1. Mokinių metinių įvertinimų ir tyrimo rezultatų ryšys

Pasirinkto rašinio tema/užduotis	11 kl. metinis pažymys
1. Publicistinis rašinys „Ar sunku būti savimi?“	6,8
2. Publicistinis rašinys „Ar vis dar aktualus siekis keisti pasaulį?“	6,7
3. Ištraukos iš Jurgio Savickio apsakymo „Vagis“ interpretacija	7,7
4. Vinco Mykolaičio-Putino eilėraščio „Tarp dviejų aušrų“ interpretacija	7,5

Palyginus, kaip teksto rašymo užduotis rinkosi gimnazijų ir vidurinių mokyklų mokiniai, matyti, kad skirtingų tipų mokyklų mokiniai temas rinkosi beveik panašiai. 65,6 proc. vidurinėse mokyklose ir 62,2 proc. gimnazijose rinkosi publicistinį rašinį „Ar sunku būti savimi?“, atitinkamai 14,8 proc. ir 13,9 proc. publicistinį rašinį „Ar vis dar aktualus siekis keisti pasaulį?“ Ištraukos iš Jurgio Savickio apsakymo „Vagis“ interpretaciją rinkosi 6,9 proc. vidurinių mokyklų ir 9,5 proc. gimnazijų mokinių, o Vinco Mykolaičio-Putino eilėraščio „Tarp dviejų aušrų“ interpretaciją atitinkamai rinkosi 12,7 proc. ir 14,3 proc. mokinių. Kalbant apie miesto ir kaimo mokinių temų pasirinkimą matyti akivaizdūs skirtumai: miesto mokiniai, priešingai nei kaimo, daugiausia rinkosi publicistinį rašinį „Ar sunku būti savimi?“ (atitinkamai miesto mokiniai – 63,5 proc. ir kaimo – 54,5 proc).

Palyginus mokinių gautus teksto suvokimo ir teksto rašymo rezultatus su 11 klasės lietuvių kalbos metiniais įvertinimais matyti, kad kuo aukštesnį metinį įvertinimą mokinys turi, tuo jis vidutiniškai daugiau taškų gavo tiek iš teksto suvokimo, tiek iš teksto rašymo užduoties (žr. 1 grafiką).

Grafikas Nr. 1. Mokinių 11 klasės metinio įvertinimo ir tyrimo rezultatų ryšys

Analizuojant mokiniams pateiktus anketos klausimus pagal pateiktus vertinimo kriterijus, kurie suteikė galimybę mokiniams įsivertinti savo sukurta rašinį, matyti, kad mokiniai save vertina adekvačiai.

Lentelė Nr. 2. Mokinių savęs vertinimas ir teksto rašymo rezultatai

Eil. Nr.	Užduoties atlikimo vertinimo aspektas	Teksto rašymo taškai				
		Silpnai	Vidutiniškai	Gerai	Labai gerai	Praleista
1.	Temą supratau	14,0	19,4	25,7	29,2	19,6
2.	Įžangą su dėstymu susiejau	16,5	22,0	26,8	29,0	17,6
3.	Problema / vertybes atskleidžiau	18,0	23,2	25,9	27,9	18,5
4.	Pagrindinę mintį suformulavai	19,7	23,1	25,7	28,0	20,7
5.	Pagrindinę mintį pagrindžiančius teiginius suformulavau	19,7	23,0	26,0	27,2	19,8
6.	Teiginius įrodžiau	17,6	21,7	26,8	27,9	20,0
7.	Mano argumentai temą atitinka	15,3	21,3	25,9	28,6	21,4
8.	Kultūrine patirtimi rėmiausi	21,3	22,7	25,7	28,2	21,7
9.	Priešingą požiūrį pristačiau	22,6	22,7	24,0	24,6	26,7
10.	Priešingo požiūrio pagrįstumą įvertinau	22,9	23,0	23,3	23,9	26,2
11.	Savo pagrindinę mintį pavyko įrodyti	17,8	22,1	25,9	26,8	20,9

Eil. Nr.	Užduoties atlikimo vertinimo aspektas	Teksto rašymo taškai				
		Silpnai	Vidutiniškai	Gerai	Labai gerai	Praleista
12.	Pagrindinę mintį teksto struktūra atskleisti padėjo	18,9	22,7	26,3	28,1	22,4
13.	Išvadas parašiau	19,0	22,3	25,5	26,6	22,4
14.	Problemos sprendimo kryptį arba naują temos perspektyvą numačiau	21,1	22,4	24,6	25,8	26,4
15.	Mano tekstą patrauklu skaityti, jis įdomus	18,3	23,2	26,7	26,1	19,5
16.	Mano tekstą lengva skaityti, jis nuosekliai plėtoja mintį	17,1	23,0	26,2	28,7	19,9
17.	Mano tekstą lengva suprasti – visi sakiniai logiški, aiškūs	16,6	21,7	26,5	27,7	19,2
18.	Mano tekstą malonu skaityti, jis stilistiškai sklandus	17,7	23,5	28,1	28,0	19,3
19.	Mano tekstas gramatiškai taisyklingas, rašyba ir skyryba tinkama	16,5	22,2	27,4	31,1	19,2
20.	Šie vertinimo aspektai man aiškūs	19,0	21,5	25,4	25,0	20,9

Įdomu tai, kad mažiausiai mokinių atsakymai, t.y. jų savęs vertinimai, ir jų rezultatai susiję kalbant apie priešingo požiūrio pristatymą ir priešingo požiūrio pagrįstumo įvertinimą (9, 10 klausimai). Taip nutikti galėjo dėl to, kad mokiniai nesimoko klausimuose įvardytų dalykų, arba dėl to, jog pačios užduotys nekreipė jų polemizuoti.

Ne mažiau naudinga ir tyrime dalyvavusių mokinių darbų vertintojų atsakymai į pateiktus klausimus.

50 proc. minėtų mokytojų mano, kad tyrimo metu išbandyta egzamino struktūra, jam skirtas laikas, užduočių apimtis yra visiškai tinkama: tokio tipo egzaminas leistų patikrinti mokinių gebėjimus, numatytus tikrinti pagal Lietuvos gimtosios kalbos egzaminų programą. 20 proc. mano, kad geresnė 2008 m. vykusio brandos egzamino struktūra, apibrėžta 2006 m. balandžio 25 d. patvirtintoje EP. Anot jų, pertrauka tarp dviejų egzamino dalių būtina, tačiau 350 žodžių apimtis optimali. 30 proc. mokytojų teigia, kad mokinių darbai atskleidžia, jog dažnai 350 žodžių rašiniai geriau struktūruoti ir argumentuoti, todėl siūlyta užduotyje įvardyti ne tik minimalią, bet ir maksimalią rašinio apimtį, kurią viršijęs mokinys toliau visai nebūtų vertinamas. Trečdalis mokytojų mano, kad išbandyta egzamino struktūra visiškai netinkama: laiko sukurti gerą rašinį per mažai (skubėdami perrašyti savo darbą į švarraštį mokiniai privelia klaidų). Per maža ir siūlyta žodžių apimtis, ypač gabiems mokiniams (jiems reikėtų bent 400 žodžių) ir tiems, kurie rašo teksto interpretaciją. Šie mokytojai kelia klausimą: kuo toks trumpas rašinys skirsis nuo 10 klasės mokinių darbų?

Kaip mokytojai vertina ir kaip siūlo keisti rašinių vertinimo kriterijus? 15 proc. mokytojų rašymo užduočių vertinimo kriterijai visai tinkami: aiškūs ir tikslūs. 65 proc. kriterijai aiškūs, tačiau pagal juos sunku vertinti turinio kriterijų, ypač samprotavimo argumentavimą, interpretacijų pagrįstumą, 15 proc. – jų kryptingumą. Sunkumą kelia įvairiai galimos interpretuoti formuluotės (pavyzdžiui: „pakankamai“, „iš dalies“). Nors mokytojai mano, kad kultūrinių ir socialinių argumentų atskyrimas bei pirmųjų laikymas svaresniais yra motyvuotas, anot jų, nėra visiškai aišku, kas yra svarus argumentas. Be to, mokiniai nemoka argumentuoti. Dar daugiau painiavos įneša sunkiai suprantamų „kultūrinių užuominų“ vertinimas, juolab kad tokiomis užuominomis silpnų mokinių darbuose tampa įvesčių citatos. Apskritai turinio vertinimą, mokytojų nuomone, reikėtų griežtinti – tai samprotavimo rašinio ir interpretacijos esmė. Reikia griežtinti ir kalbos normų laikymosi vertinimą, ypač, jei bus mažinamas rašinio žodžių skaičius. 20 proc. mokytojų teigia, kad vertinimo kriterijai galėtų būti aiškesni. Ypač sunku vertinti rašinio sandarą ir vientisumą, nes tai labai susiję su turinio vertinimu, kai kurios rašinių klaidos dubliuojamos.

Pateikiame mokytojų rekomendacijas dėl egzamino struktūros, trukmės, užduočių turinio ir vertinimo:

- Iš anksto nenustatyti egzamino išlaikymo ribos;
- Grįžti prie ankstesnės egzamino struktūros;
- 0 kriterijus neturi lemti neigiamo viso egzamino rezultato;
- Nedauginti nei teksto suvokimo, nei rašinio taškų;
- Teksto suvokimo užduotims šalia publicistinio pateikti ir meninį tekstą;
- Teksto suvokimo užduotims pateikti skirtingų funkcinių stilių tekstus;
- Teksto suvokimo užduotys turėtų likti tik PUPP'e, brandos egzamino pakaktų rašymo dalies – būtent ji rodo brandą;
- Griežtinti kalbos normų laikymosi vertinimą – tai galėtų motyvuoti mokinius tapti raštingesniais;
- Griežtinti kalbinės raiškos vertinimą;
- Puikiai vertinti samprotavimo rašinio turinį tik tuomet, kai remiamasi literatūra;
- Teksto kūrimo užduotį formuluoti taip, kad mokinius motyvuotų domėtis literatūra;
- Samprotavimo užduotyse atsisakyti įvesčių, nes jo tik skatina nusirašinėjimą ir nėra laikomos rimtais kultūriniais argumentais;
- Vertinant samprotavimą nevertinti socialinio konteksto, tokio tipo argumentų;
- Parašęs ilgesnį, nei būtina, darbą mokinys toliau neturėtų būti vertinamas;
- Patvirtintus kriterijus palikti – jų tikroji vertė išryškės tik po keleto metų.

Remiantis atliktu tyrimu, nuspręsta nekeisti egzamino struktūros ir trukmės. Teksto rašymo užduotyje siūloma nurodyti mažesnę minimalų rašinio žodžių skaičių: mokykliniame brandos egzamine – 350, valstybiniame – 400 žodžių.

Tyrimo dalyvavusių mokinių rezultatai yra persiūsti į mokyklas. Su jo rezultatais ir išvadomis supažindinami dalyko specialistai, jais remiamasi siūlant koreguoti Lietuvos gimtosios kalbos brandos egzamino programą, tikslinant rašymo dalies vertinimo kriterijus.